

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

Олена РЯБІНІНА

“ ” _____ 2019 р.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ТЕМА №7: “ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРА НОВОГО ЧАСУ”

Навчальні питання:

1. Особливості культури Європи Нового часу.
2. Європейське мистецтво Нового часу.

Час проведення: 2 години.

1. Особливості культури Європи Нового часу.

Глиbokі зміни в соціально-політичному та духовному житті Європи, пов'язані з зародженням і становленням буржуазних економічних відносин зумовили основні доміанти культури Нового часу. Особливе місце цієї історичної епохи відбилося і в отриманих нею епітетах: «століття розуму», «епоха Просвітництва». Секуляризація суспільної свідомості, поширення ідеалів протестантизму, бурхливий розвиток природничих наук, наростання інтересу до наукового і філософського знання за межами кабінетів і лабораторій вчених - це лише ті найважливіші прикмети часу. XVIII століття голосно заявляє про себе, висуваючи нове розуміння основних доміант людського буття: ставлення до Бога, суспільства, державі, іншим людям і, врешті-решт, нове розуміння самої Людини.

Епоха Просвітництва по праву може бути названа «золотим століттям утопії». Просвітництво насамперед включало в себе віру в можливість змінювати людини на краще, «раціонально» перетворюючи політичні та соціальні підвалини. Приписуючи все властивості людської природи впливу оточуючих обставин або середовища (політичних інститутів, систем освіти, законів), філософія цієї епохи підштовхувала до роздумів про таких умовах існування, які сприяли б торжества чесноти і вселенського щастя. Ніколи раніше європейська культура не народжувала такої кількості романів, трактатів, що описують ідеальні суспільства, шляхи їх побудови і встановлення. Навіть у найбільш прагматичних творах того часу проглядаються риси утопії. Наприклад, знаменита «Декларація незалежності» включала в себе таке твердження: «Усі люди створені рівними і наділені Творцем невідчужуваними правами, серед яких право на життя, свободу, прагнення до щастя».

Орієнтиром для творців утопій XVIII ст. служив «природний» стан суспільства, котре не відає приватної власності і гноблення, поділу на стани, що не потопає в розкоші і не обтяженого убогістю, не порушеного вадами, що живе за розумом, а не за «штучним» законами. Це був виключно

вигаданий, умоглядний тип суспільства, який, за зауваженням видатного філософа і письменника епохи Просвітництва Жан-Жака Руссо, можливо, ніколи й не існував і який, швидше за все, ніколи не буде існувати в реальності. Запропонований мислителями XVIII ст. ідеал суспільного устрою використовувався для нищівної критики існуючого порядку речей.

Зримо втіленням «кращих світів» для людей епохи Просвітництва були сади і парки. Як і в утопіях, в них конструювався світ, альтернативний існуючому, який відповідав уявленням часу про етичні ідеали, щасливого життя, гармонії природи і людини, людей між собою, свободи і самодостатності людської особистості.

Особливе місце природи в культурній парадигмі XVIII ст. пов'язане з проголошенням її джерелом істини і головним учителем суспільства і кожної людини. Як і природа в цілому, сад або парк ставав місцем філософських бесід і роздумів, які культивують віру в силу розуму і виховання високих почуттів. Парк епохи Просвітництва створювався для створення досконалого середовища для досконалої людини.. Часто в якості доповнення до парку включалися утилітарні споруди (наприклад, молочні ферми), які, однак, виконували зовсім інші функції. Найважливіший морально-етичний постулат Просвітництва – обов'язок працювати-знаходити тут зримо і реальне втілення, оскільки турботам про садах в Європі віддаються представники правлячих династій, аристократії, інтелектуальної еліти.

Парки епохи Просвітництва були тотожні природі. Їх проектувальники відбирали і компоували елементи реального ландшафту, у багатьох випадках змінюючи його цілком відповідно до свого задуму. При цьому, одним із головних завдань було збереження «враження природності», відчуття «дикоростучої природи». У композицію парків і садів включалися бібліотеки, галереї, музеї, театри, храми, присвячені не тільки богам, а й людським почуттям – коханню, дружбі, меланхолії. Все це забезпечувало реалізацію просвітницьких уявлень про щастя як «природний стан» людини, основною умовою якого було повернення до природи.

У XVIII столітті Франція стає гегемоном духовного життя Європи. В її філософії, літературі, мистецтві нові віяння виявляються з особливою силою. Французьким зразком наслідують в Іспанії, Німеччині, Польщі, Росії. Навіть Англія, яка вважає себе противницею Франції, визнає авторитет французької культури. XVIII століття відсуває на другий план як релігійні, так і національні відмінності, апелюючи насамперед до «чисто людського» змісту культури.

2. Європейське мистецтво Нового часу.

Європейське мистецтво XVIII століття поєднувало в собі два різних антагоністичних початку. Класицизм означав підкорення людини суспільній системі, що розвивається, а романтизм прагнув до максимального посилення індивідуального, особистісного начала. Однак класицизм XVIII століття змінився в порівнянні з класицизмом XVII століття, відкидаючи в деяких випадках один з найхарактерніших рис стилю – античні класичні форми. До того ж, «новий» класицизм епохи Просвітництва в самій своїй основі не був чужий романтизму. У мистецтві різних країн і народів класицизм і романтизм утворюють то деякий синтез, то існують у всіляких комбінаціях.

Важливим новим початком в мистецтві XVIII століття була і поява течій, які не мали власної стилістичної форми і не відчували потреб в її виробленні. Такою течією був перш за все сентименталізм, який відбив просвітницькі уявлення про споконвічну чистоту і доброті людської природи, втрачених разом з початковим «природним станом» суспільства, його віддаленням від природи. Сентименталізм був звернений насамперед до внутрішнього, особистого, інтимного світу почуттів і думок, а тому не вимагав особливого оформлення. Сентименталізм надзвичайно близький романтизму, славимо їм «природний» людина неминуче відчуває трагічність зіткнення з природними і суспільними стихіями, з самим життям, що готує великі потрясіння, передчуття яких наповнює всю культуру XVIII століття.

Однією з найважливіших характеристик культури епохи Просвітництва є процес витіснення релігійних засад мистецтва світськими. Світське зодчество в XVIII ст вперше бере верх над церковним практично на території всієї Європи. Очевидно і вторгнення світського початку в релігійний живопис тих країн, де останній раніше грав головну роль (Італії, Австрії, Німеччини). Жанровий живопис, що відбиває повсякденність через спостереження художника за реальним життям реальних людей, отримує широке поширення практично у всіх європейських країнах, часом прагнучи зайняти головне місце в мистецтві. Парадний портрет, настільки популярний в минулому, поступається місцем портрету інтимному, а в пейзажному живописі виникає і поширюється в різних країнах так званий «пейзаж настрою» (Ватто, Гейнсборо, Гварді).

Характерною рисою живопису XVIII ст. є зростання уваги до ескізу не тільки у самих художників, а й у цінителів творів мистецтва. Особисте, індивідуальне сприйняття, настроїв, відображені в ескізі, часом є цікавіші і викликають більше емоційний і естетичний вплив, ніж закінчений твір. Малюнок і гравюра цінуються більше, ніж мальовничі полотна, оскільки вони встановлюють більш безпосередній зв'язок між глядачами і художником. Смаки і вимоги епохи змінили і вимоги до колориту живописних полотен. У роботах художників XVIII ст. посилюється декоративне розуміння кольору, картина має не тільки висловлювати і відображати щось, але і прикрашати те місце, де вона знаходиться. Тому поряд з тонкістю півтонів колірної гами художники прагнуть до барвистості і навіть строкатості.

Породженням суто світської культури епохи Просвітництва став стиль «рококо», який отримав найбільш досконале втілення в області прикладного мистецтва. Він проявлявся так і в інших сферах, де художнику доводиться вирішувати декоративно-оформлювальні завдання: в архітектурі – при плануванні і оформленні інтер'єру, в живопису – у декоративних панно, розписах, ширмах.

Архітектура і живопис рококо перш за все орієнтовані на створення комфорту і витонченості для тієї людини, яка буде споглядати і насолоджуватися їх творіннями. Невеликі за обсягом кімнати не здаються тісними завдяки ілюзії простору, створюваної архітекторами і художниками, вміло використовуючи при цьому різні художні кошти: орнамент, дзеркала, панно, особливу колірну гамму. Новий стиль став насамперед стилем небагатих домівок, в які нечисленними прийомами вніс дух затишку і комфорту без підкресленою розкоші і помпезності. Вісімнадцяте століття привнесло безліч предметів побуту, що доставляють людині зручність і спокій, що попереджають її бажання, зробивши їх в той же самий час і предметами справжнього мистецтва.

Не менш суттєвою стороною культури епохи Просвітництва було звернення до фіксації художніми засобами відчуттів і насолод людини (як духовних, так і тілесних). У найбільших мислителів епохи Просвітництва (Вольтера, Гельвеція) можна знайти «галантні сцени», в яких протест проти святенницької моралі часу часом переростають у фривольність. У Франції з самого початку XVIII століття публіка і критики починають вимагати від нового мистецтва перш за все «приємного». Такі вимоги пред'являлися і до живопису, і до музики, і до театру.

Дідро звертався до діячів мистецтва з палким закликком вивчати життя, проникати в глибинні таємниці буття, йти вглиб народного життя, де гарячково б'ється її істинний пульс. Якщо художник навчається у життя, то, врешті-решт, своїми правдивими і пристрасними творами він сам почне «вчити життю», впливати на людські почуття і розум.

Але найголовнішим завданням мистецтва для Дідро було служіння передовим ідеям епохи, вимогу часу. Ототожнюючи етичні й естетичні принципи, іншими словами, стверджуючи, що досконалим може вважатися тільки твір, просочене певною моральною ідеєю, Дідро проголошує принцип ідейності нового мистецтва, яке сповідує реалізм.

Повною мірою ці філософські та естетичні принципи Дідро втілює в своїх літературних творах. Він використовує нові виразні засоби, відмовляється від традиційного розвитку сюжету, будучи основоположником нових літературних жанрів – філософської повісті і філософського роману, які як не можна краще допомагали відбити «правду життя» і глибину її осмислення. Вершиною літературної творчості Дідро є філософська повість «Племінник Рамо», в якій широка панорама суспільних звичаїв і соціальних пороків тісно переплітається з глибиною аналітичного дослідження душі головного героя.

Універсальний геній Вольтера – філософа, природознавця, поета і прозаїка – в повній мірі відбив у собі прикмети часу, всю його складність і суперечливість. Йому не було рівних у викритті вад держави, лицемірства офіційної церкви і її слуг, в руйнуванні і поваленні усілякого роду забобонів і розхожих думок.

Вольтер залишив після себе колосальну як за обсягом (понад 70 томів творів), так і за широтою стилістичної і жанрової палітри творчу спадщину. У ньому є і строгі природничі трактати, героїчні трагедії, філософські повісті, галантні листи, комедії, повні гумору. Вольтер вважав, що необхідно використовувати будь-яку зброю, яке в даний момент може надати найбільший вплив на громадян, піднімаючи їх на боротьбу з пороками і несправедливістю життя. Незважаючи на те, що в своїй творчості Вольтер дотримується основних принципів класицизму, він бачить всю обмеженість сліпого наслідування колишнім зразкам, насичуючи старі традиційні форми класичної трагедії, комедії, поеми новим просвітницьким змістом.

Один із найглибших творів Вольтера «Кандид, або Оптиміст» в повній мірі відобразило як загальні тенденції розвитку просвітницької літератури, так і оригінальні ідеї і новизну підходу до їх вираження самого автора. Доля головного героя Кандида складається непросто, роки жорстоких розчарувань потрібні були йому для того, щоб прийти до власного світосприйняття.

Нестримні шукання істини призводять Кандида спочатку до прекраснодушного оптимізму («все на краще в цьому найкращому зі світів»), основні положення якого Вольтер вклав в уста вченого-всезнайки Панглоса, а потім до зневіри і відчаю песимістичних філософствувань Мартена. Але навіть «традиційний» щасливий кінець Вольтер наповнює більш глибоким змістом: витрачені на довгі пошуки істини роки не проходять марно як для самого Кандида, так і для його коханої Кунігунди, що встигла за цей час перетворитися з юної прекрасної дівчини на потворну стару.

Всю життєву мудрість, сенс і призначення життя Вольтер формулює так: «треба обробляти наш сад» – працювати, що б не сталося. Саме робота, на його думку, позбавляє від «трьох великих лих: нудьги, пороку і нужди». Цікаво, що в цьому романі Вольтер також вдається до улюбленого прийому просвітницької естетики – звертається до опису ідеальної держави. Перебування Кандида в казковій країні Ельдорадо, на перший погляд, всього лише епізод в романі, але смислове навантаження його вельми велика. Ельдорадо – втілене «царство розуму», основні елементи якого – освічена монархія, філософська релігія (деїзм), єдність цивілізації і природи, культ наук і мистецтв, вільна і розумна праця всіх жителів країни. Але, на жаль, Ельдорадо майже недоступно для людей: шлях туди невідомий, довгий і сповнений небезпек.

Основоположник просвітницького романтизму в літературі Руссо в розробленій їм естетиці пішов значно далі за Вольтера в поваленні раціоналістичних принципів аристократичного класицизму, відкидаючи всякі формальні надмірності. У мистецтві він обстоював простоту і природність мови, звернення до життєвої правди, «чутливість доброго серця» простих людей. Як і Дідро, Руссо вважав, що в будь-якому творі мистецтва, якщо воно справді, краса незмінно переплавляється в моральні цінності. Однак особисті почуття і емоції незмінно повинні бути підпорядковані вищому моральному обов'язку.

Контрольні запитання

1. Які характерні риси культури Нового часу?
2. Які основні стилі представляє новочасове мистецтво?
3. У чому полягає специфіка Просвітництва?
4. Які найбільш відомі твори мистецтва Нового часу?

Література

1. Історія світової культури / за ред. Л.Т. Левчук, В.І. Панченко та ін. – К., 2000.
2. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія. – Х., 2003.
3. Подольська Є.А. та ін. Кредитно-модульний курс культурології. – К., 2006.
4. Культурологія. Методичні рекомендації / О.В. Рябініна, М.В. Болотських, С.А. Каріков. – Х., 2008.
5. Радугин А.А. Культурологія. – М., 2003.